

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 7 4 ● 2008

Hans Vader

Foto's: Hans Vader.

De oudste

van de Amsterdamse Waterleidingduinen

Na enige avonden puzzelen en lijmen kon van scherven een bijna complete kookpot samengesteld worden, een graap uit circa 1375.

Een toevallige vondst van enige varkensaken in de Amsterdamse Waterleidingduinen was het begin van een spannende speurtocht naar het verleden. Zij riepen vragen op als: hoe zag het duin er toen uit, welke vogels en andere dieren leefden hier toen en welke mensen woonden er en hoe kwamen zij aan de kost?

Onbekendheid met bewoningsgeschiedenis

Een tiental jaren geleden was men nog van mening, dat de duinen vroeger nauwelijks bewoond waren geweest. Dit kwam vooral omdat de duinen gezien werden als woeste stuivende gebieden, terwijl vroeger ook nog regelmatig, tijdens hoge vloed, het zeewater de duinen overspoelde. Kortom, geen gebied waar je veilig langere tijd kon wonen en akkerbouw of veeteelt kon bedrijven. Wel werden de duinen gezien als jachtgebied, waar je vroeger op edelherten en wilde zwijnen kon jagen. Maar ook grotere vogels, zoals ganzen en eenden konden er geschoten worden en je kon er ook eieren rapen in de vele vogelkolonies die aanwezig waren. Verder kon er uiteraard in zee gevist worden, maar mogelijk ook in de plassen die langdurig dieper water bevatten in het duin. Ook zal men voor de consumptie schaaldieren verzameld hebben op het strand en in de slenken.

De onbekendheid met de bewoningsgeschiedenis in de duinen komt ook voort uit het feit dat de oude duinen met hun bewoningssporen veilig onder een dikke laag jong duinzand zijn verborgen. Toen, meer dan 150 jaar geleden, met de waterwinning in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) werd begonnen, werd als eerste de Oranjekom gegraven. Kort daarna werden successievelijk steeds meer kanalen gegraven om het lekkere duinwater voor Amsterdam te winnen. Al deze graafwerkzaamheden werden nauwelijks begeleid, waardoor er maar sporadisch archeologische vondsten uit die tijd bekend zijn geworden. Dat is jammer, want de laatste jaren wordt duidelijk dat men toen tijdens het graven vele archeologische vindplaatsen moet hebben vergraven. Zeker tijdens het graven van het Van Limburg Stirumkanaal is dwars door twee nederzettingen gegraven, respectievelijk uit de Karolingische en de IJzertijd. Omdat dit handma-

tig gebeurde, moet het de arbeiders zijn opgevallen. Hoogst waarschijnlijk zijn, door onkunde, de vele botten en aardewerk met het zand en veen afgevoerd naar de stort. Ook veel later, in 1963, heeft men tijdens het aanleggen van een infiltratiegeul, met graafmachines dwars door een nederzetting uit de IJzertijd gegraven.

Gelukkig toeval

In 1995 en 1996 werd ten behoeve van natuurherstel het zuidelijk deel van het Van Limburg Stirumkanaal als eerste weer gedempt. Dit gebeurde met het zand dat nog op zandstorten naast het kanaal lag. Dit kanaal bevindt zich in het meest zuidwestelijke deel van de AWD en loopt op een afstand van circa 700 meter parallel aan de kust. Nadat de werkzaamheden in 1996 waren afgerond, liep ik op een goede dag door de ontstane zandwoestijn om te zien hoe het geworden was. Toevallig vond ik daar enige varkensaken en later ook aardewerk-

bewoners

● Op de plaats, Eerste pool genoemd, stuift een geploegde akker bloot, waar veel aardewerk uit ca 1000 na C gevonden werd.

scherven. Aangezien ik ondeskundig was op dit gebied, heb ik contact gezocht met André Numan, archeoloog bij het IPP te Amsterdam. Hij determineerde de meeste scherven als afkomstig van lokaal gemaakte kogelpotten, maar ook enige scherven als importaardewerk uit Duitsland, het zogenaamde Badorf- en Mayen-aardewerk. Dat betekent dat er ook handelscontacten waren, om aan beter aardewerk te komen. De ouderdom van de meeste scherven was ongeveer de 7e, 8e en 9e eeuw.

Mijn belangstelling was gewekt en er volgden nog velen tientallen zoektochten, vooral na enige dagen stevige zuidwesten wind.

Nederzettingen in de AWD

Wat is er inmiddels bekend geworden? Verspreid over enige jaren, vond ik vele honderden scherven en botten, meestal sterk geconcentreerd op een klein aantal plaatsen. De ouderdom van al het aardewerk besloeg vele eeuwen. Hieruit mag

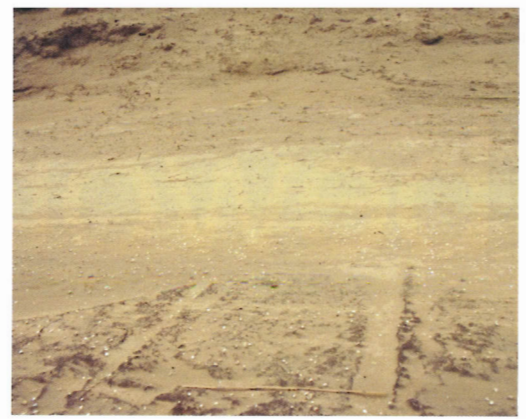
geconcludeerd worden dat tijdens het graven van het Van Limburg Stirumkanaal minstens één nederzetting is doorgraven. In deze nederzetting hebben mogelijk enige honderden jaren achtereenvolgend, tussen circa 700 en 1000 na Christus, mensen gewoond, mogelijk onderbroken met enige kleine tussenperiodes. Dit zullen Friezen geweest zijn, die op de daar aanwezige strandwal woonden en aan de randen daarvan akkers hadden terwijl hun vee op de strandvlakte graasde.

Er werden ook oudere scherven gevonden, zoals twee Romeinse, van een kruik en een grote schaal of kom uit circa 200 na Christus. Maar ook scherven uit de IJzertijd, mogelijk van ongeveer 500 vóór de jaartelling. Later werd op twee verschillende plaatsen ook jonger aardewerk gevonden, uit de late Middeleeuwen. Op één plaats werden, naast het stort, zoveel van de zelfde scherven gevonden, dat hiervan een bijna complete rood-

bruine pot in elkaar geknutseld kon worden. Na onderzoek door André Numan bleek het een niet algemene 'Graap' te zijn, een kookpot uit ongeveer 1375. De vondsten van na 1500 tot uit de 17e en 18e eeuw duiden mogelijk op bewoningspogingen uit later jaren.

De botten

Overal werden botten gevonden, maar de meeste sterk geconcentreerd op één plaats. Dit zal een afvalput geweest zijn die bij de nederzetting hoorde. Op enige botjes na, van een vos en een edelhert, bleken de overige afkomstig te zijn van huisdieren: rund, paard, schaap, geit en varken, maar ook hond en kat. Opvallend was de vondst van vele wervels, die afkomstig waren van grote kabeljauwen en op één plaats ook van schelvis. Deze vissen zullen in de Noordzee gevangen zijn en als voedsel gediend hebben. Alle botten uit het zuidelijke deel werden bij het IPP in Amsterdam gedetermineerd. ➤

● Op enkele plaatsen stuiven karresporen bloot.

● Gevonden scherven; rechtsboven kogelpot, links Mayenaardewerk en onder Badorf aardewerk met de kenmerkende radstempelpersiering.

Het noordelijke deel

Na het broedseizoen van 2006 werd begonnen met het dempen van het noordelijke deel van het Van Limburg Stirumkanaal. Gewaarschuwd door de vondsten in het zuidelijke deel werd direct de archeologie meegenomen in de planning. Dit is ook verplicht sinds 2007, toen de Wet Malta in werking trad. Deze wet verplicht een ieder die flinke grondvergravingen wil uitvoeren, om eerst onderzoek te doen naar mogelijke archeologie in de grond. Omdat er plannen waren om op één plaats dieper te graven dan de stortten, zou men tot in de ongeroerde oude duinen komen. Dit gaf de mogelijkheid om archeologische vondsten te doen die nog op de oorspronkelijke plaats aanwezig waren. Er werd daarom nu een archeoloog ingeschakeld, die eerst onderzoek ging doen naar

grondlagen waar vondsten mogelijk waren. Hierdoor zou het mogelijk zijn om eventuele archeologische vindplaatsen tijdig te signaleren. De ingehuurd archeoloog was Wim Bosman, de gemeente archeoloog van Velsen. Hij is vooral bekend om zijn kennis over grondlagen en sporen. Er werden geploegde en gespitte akkers gevonden, maar ook plaatsen waar de bewoners vroeger tegen het stuiven plaggen op het zand gelegd hadden. Op een aantal plaatsen stoven zelfs karresporen bloot. Dit alles duidt op menselijke activiteiten en de nederzetting moet dicht in de buurt geweest zijn.

Geploegde akker

Op één geploegde akker kwamen botten en aardewerk te voorschijn. Deze zijn daar waarschijnlijk met het bemesten van de akker op

terecht gekomen. Aanvankelijk werden veel scherven van kogelpotten gevonden, maar ook Badorf- en Mayen-aardewerk. De ouderdom werd geschat op rond het jaar 1000. Later werd aan de rand van de akker aardewerk gevonden uit de Merovingische tijd. Het waren scherven van ruwwandige kookpotten met een vlakke, dikke bodem. Deze werden door Jan de Koning gedetermineerd als afkomstig uit de 7e eeuw. Ze kwamen uit Duitsland en zijn op een draaischijf gemaakt. Op plaatsen waar na enige tijd de akker was weggestoven, vond ik een flink aantal scherven van een grote pot uit de IJzertijd. Op andere plaatsen kwamen schelpenlagen te voorschijn. Deze zijn waarschijnlijk uit diepere lagen afkomstig en tijdens het graven van het kanaal op het stort terecht gekomen. In deze schelpenlagen werden vele platte groten kiezelstenen gevonden. Leuk was de vondst van benen gebruiksvoorwerpen, zoals een priem en een tot nu toe onduidelijk voorwerp dat op een dubbele schraper lijkt. Veel moet nog onderzocht worden en er komen nog steeds nieuwe vondsten bij.

Oude koeien in het duin

Tijdens het afgraven van de zandstorten werd op een aantal plaatsen dieper in het oude duin gegraven voor het aanleggen van twee poe-

● In een schelpenlaag werd een benen werktuig gevonden van ca 7 cm lang.

- Bij de Tweede Poel komen vele koeiensporen te voorschijn in de kalkgytja van een poel die ca 1000 jaar geleden als drinkplaats diende.

- Sporen van een onbeslagen paard.

len. Eén van deze plaatsen, De Eerste Poel genoemd, werd aangelegd op een plaats waar later de geploegde akker werd gevonden. Helaas is met het graven van deze poel ook een deel van de akker vergraven en afgevoerd. Dat had voorkomen kunnen worden. De Tweede Poel werd toevallig op een juiste plaats aangelegd. Na het gereed komen van de graafwerkzaamheden begon het zand te stuiven. Nadat de oevers van deze poel, door het wegstuiven van zand,

Het duidelijkst waren sporen met zwemvliezen, waarschijnlijk afkomstig van eenden of meeuwen

enige tientallen centimeters verlaagd waren, werden kalklagen zichtbaar. Later bleek dat op meerdere plaatsen in de Van Limburg Stirumvallei deze 'kalkgytja' bloot stoven. Deze lagen zijn in vroeger jaren gevormd in ondiepe poelen met kalkrijk water. Het zal een combinatie geweest zijn van verdamping en kalkbinding door kranswieren, die ervoor zorgde dat er in een vrij korte tijd een laagje kalk werd afgezet op de bodem van de droogvallende poelen.

Het feit dat op de plaats van de Tweede Poel over een oppervlakte van enige honderden vierkante meters een kalklaag aanwezig was, duidt erop, dat er vroeger op deze plaats ook een poel aanwezig was.

Het bijzondere van deze plaats was, dat er na enige tijd sporen zichtbaar werden in deze kalklaag. Het waren vooral sporen van een flink aantal koeien en enige kalveren, maar ook van een onbeslagen paard. Op één plaats werden zelfs enige sporen van een varken gevonden.

Vogelsporen

Mijn vogelaarshart ging nog sneller kloppen toen ik op een aantal plaatsen zelfs vogelsporen vond. Het duidelijkst waren sporen met

zwemvliezen, waarschijnlijk afkomstig van eenden of meeuwen. Maar ook sporen van steltlopers, zowel grote als kleinere. De grootste hadden het formaat van kieviten of grotere plevieren en de kleinere waren van strandlopers of kleinere plevieren. Dit alles heeft mogelijk meer dan 1000 jaar verborgen gelegen onder vier á vijf meter jong duinzand. Dit jonge duinzand was er tijdens een verstuivingsperiode vanaf ongeveer 1100 overheen gestoven. De ouderdom van deze vindplaats is slechts bij benadering vast te stellen. De hoogteligging is ongeveer gelijk aan de geploegde akker. Uit aardewerkvondsten in deze akker word de ouderdom hiervan

voorlopig op ongeveer 1000 jaar gesteld.

Conclusie

De situatie die bij het Van Limburg Stirumkanaal werd aangetroffen zal waarschijnlijk ook gelden voor vele andere delen van de AWD. Op de drogere delen groeide bos en kon men akkers aanleggen, vaak op de plaats van het gekapte bos. Op de strandvlaktes konden de boeren hun vee laten grazen en op de hoogste delen van de strandwallen bouwden ze hun huizen.

Ik hoop dat ook in de AWD binnenkort nog resten van huizen worden aangetroffen. Wat echter zeker is: er worden steeds nieuwe vondsten gedaan die ons steeds meer kunnen vertellen over de vroegere bewoners van de AWD.

Dankwoord

Ik wil graag de archeologen Wim Bosman, Jan de Koning, Ab Lagerweij en André Numan bedanken voor het determineren van de vele aardewerkscherven en botten en het verklaren van de gevonden grondlagen. Maar vooral voor hun geduld, dat nodig was om mij van een vogelaar tot een amateurarcheoloog om te vormen.

Hans Vader
hansvader@hotmail.com